

Commonness as a sphere of reality turns out to be unclosed in itself thanks to everyday consciousness that introduces into circulation new everyday structures. Everyday consciousness constantly steps outside everyday existence as it expresses not only reality of commonness, but adapts to itself spheres of uncommon activity and communication. Everything that is cognized, is created and changed in society, and is necessary for it and doesn't step outside the limits of commonness. Studying of commonness of religion lets us synthesize the components of everyday religious consciousness (knowledge, values, etc.) and religious activity (actions, deeds, practice) of believers.

Key words: everyday religious consciousness, commonness of religion, existence, common sense, life experience, religious activity.

Статтю отримано 30.04.2014 р.

УДК 316.613.42

Дар'я Докторова

Теоретичні підходи до розуміння поняття «довіра»

Проаналізовано поняття довіри в різних теоретичних підходах науковців у галузях філософії, психології та соціології. Детально охарактеризовано науковий доробок вітчизняних дослідників, котрі вивчають проблему довіри. На основі аналізу теоретичних праць розглянуто етимологію поняття «довіра» й простежено його генезу, виділено компоненти довіри, виокремлено функції та розкрито значення її суб'єкта й об'єкта. Проаналізовано зрізи структури довіри та розкрито три аксіоми правової свідомості, де довіра є основним конструктом. Наголошено на міждисциплінарності аналізованого поняття. Доведено, що для більш об'єктивної характеристики такий соціально-психологічний феномен, як довіра, потребує ширшого наукового аналізу із залученням теоретичних розробок у різних гуманітарних галузях науки.

Ключові слова: довіра, соціологія, філософія, психологія, суб'єкт довіри, об'єкт довіри, функції довіри.

Постановка наукової проблеми та її значення. Довіра – одна з головних соціальних категорій, яка формується в людини в процесі її розвитку й виховання. Вона є ключовим критерієм, на підставі якого індивідуум пізнає навколишню дійсність та аналізує її. Тому в науковій сфері, зокрема в соціології, проблематика довіри посідає важливе місце під час аналізу поведінки людини в складних ситуаціях відносин: наприклад у процесі вивчення міжособистісних стосунків, конфліктів особистості й соціуму, соціальної напруженості в суспільстві. Адже саме довіра є фундаментальною основою, а також надбудовою всіх соціальних відносин.

Формулювання мети та завдання. Зважаючи на зазначене, **мета статті** – аналіз феномену довіри на основі розгляду теоретичних підходів до визначення його суті у вітчизняних та наукових доробках.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із ХХ ст. феномен довіри починають активно вивчати соціологи. Відтоді сформувалося кілька інтерпретацій цього поняття. Довіра – це соціальний зв'язок між індивідами та групами, інститутами тощо, які засновані або на їхньому досвіді (соціальному, життєвому, політичному й ін.), або на спостережуваних і стійких (а тому надійних) рисах, які характеризують їхні дії. Довіра припускає переконаність індивіда (групи) у правоті, чесності, порядності та сумлінності того (тих), кому довіряють, що має забезпечити досягнення певного соціально значущого результату [17, с. 138–139].

Довіра є похідною від віри, її проекцією у світ суб'єкт-суб'єктних (насамперед міжособистісних) відносин. Довіра – це, передусім, психічний стан (почуття) і ставлення суб'єкта. Джерела довіри, що спонукають віддатися на віру, покластися на чийсь сумління, увірити комусь себе, свої справи й долю, можуть бути найрізноманітнішими: усвідомлення власної слабкості; невміння або небажання самому розв'язувати власні проблеми, що змушує людину покластися на загальноприйнятну думку або на чий-небудь авторитет; цілковита самоідентифікація зі спільнотою, коли втрачається почуття особової визначеності; страх, повага, любов; згода з приводу змісту

вірувань і найважливіших цінностей; самоомана як пихатість та надмірна самовпевненість і самоприниження.

Першими звернули увагу на категорію довіри психологи, вважаючи, що довіра – це психічний стан, при якому ми покладаємося на чиюсь думку, яка нам здається авторитетною, водночас відмовляємося від самостійного (незалежного) аналізу питання. Етимологічне коріння словосполучення «мати довіру» (латин. – *credo*) означає «серце віддаю (кладу)». Це передбачає, що довіра належить до найважливіших психічних станів людини. В «Енциклопедичному словнику» Брокгауза й Ефрона довіру розглядають як психічний стан, унаслідок якого люди покладаються на якусь думку, котру вважають авторитетною, і тому відмовляються від самостійного вивчення питання, що може бути досліджене ними. С. Ожегов тлумачить довіру як упевненість у чийсь сумлінності, щирості, в правильності чогось і ґрунтоване на цьому ставлення до когось. У «Новому тлумачному словнику української мови» наведено аналогічну дефініцію довіри як ставлення до когонебудь, що виникає на основі віри в чиюсь правоту, чесність, щирість та ін. До речі, одне з наведених у цьому словнику значень слова «віра» цілком збігається зі значенням терміна «довіра», чого немає в жодному іншому словнику [26, с. 296].

Аналізуючи генезу феномену довіри, доречно звернутися до психології розвитку. Засновник психосоціальної теорії життєвого циклу людини, американський психолог та і психотерапевт Е. Еріксон розглядав почуття базисної довіри як фундаментальну психологічну передумову всього життя. Під «довірою» науковець розуміє віру в себе самого й почуття незмінної прихильності з боку інших людей. Е. Еріксон як психотерапевт вважає почуття довіри до себе, до людей і до світу наріжним каменем здорової особистості. Зниження рівня довіри й домінування недовіри, що виявляється в підсиленні відчуження індивіда, заглибленні його в себе, розладі у відносинах із навколишніми людьми – це вже симптоми захворювання, що свідчать про те, що він потребує психологічної допомоги [31, с. 296].

Концепції саморозкриття С. Джуларда й П. Ласкоу поклали початок вивченню довіри, визначаючи її як явище, що виявляється в процесі саморозкриття й що має ознаки добровільності та навмисності. Особливо підкреслювалося, що довірливість у саморозкритті – один із найважливіших показників психологічного здоров'я особистості. «Норма довірливості», тобто здатність відповідати довірою на довіру в спілкуванні, на думку С. Джуларда, формується в дитинстві та на все подальше життя визначає рівень відкритості людини в ставленні до навколишніх.

Один із яскравих представників сучасного соціального психоаналізу, Д. Бразерс вважає довіру до інших базисом взаємодії з людьми. При цьому довіру до іншого розуміємо як внутрішній феномен, що закладається в дитинстві на основі раннього досвіду спілкування та є основою для самодовіри. У ході дорослого спілкування індивід постійно повертається до цього раннього досвіду довіри й ступінь його позитивності відіграє кардинальну роль у нашому ставленні до навколишніх.

Для представників необіхевіоризму феномен довіри – складова частина феномену впевненості, що лежить в основі соціальної компетенції. Навички впевненої поведінки формуються на основі зовнішнього підкріплення, а отже, таким чином посилюється «віра в самоефективність», а вже на її основі – упевненість у собі.

Гештальтпсихологія в особі Ф. Перлза поміщає проблему довіри в контекст особистісної зрілості та прийняття відповідальності за своє життя. Лише інтеграція довіри до себе й довіри до інших є ознакою психологічної зрілості; а одна з послідовниць Ф. Перлза – Е. Шостром – у своїй концепції протиставляє людину-маніпулятора й людину-актуалізатора: першій притаманні брехня, неусвідомленість, контроль і цинізм, другій – чесність, усвідомленість, свобода та довіра. Актуалізатор володіє розвинутою довірою, поряд з іншими якостями – усвідомленням власної самоцінності, цілісністю, самореалізацією.

Прямий зв'язок самоактуалізації та довіри до себе постулює також більшість засновників руху за гуманістичну психологію: А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Мей, Дж. Бюдженталь. У теорії К. Роджерса описано феномен довіри особистості до себе, під яким розуміємо довіру до свого життєвого досвіду, або «цілісне органічне відчуття ситуації», причому йдеться про інтеграцію як фізіологічних потреб, так і культурного контексту існування. Дисгармонія інконгруентних організмичних процесів досвіду «Я» призводить до саморуйнування, невротизації особистості. Довіра до себе, таким чином, виступає

найважливішою умовою самоактуалізації індивіда. У цілому можна вважати, що проблему довіри К. Роджерс пов'язує із самоактуалізацією людини й зазначає: людина робить правильний крок, якщо довіряє будь-якому внутрішньому неінтелектуальному почуттю [22, с. 57–69].

Власне науковий аналіз феномену довіри здійснено у ХХ ст. Е. Еріксон досліджував його в онтогенезі людини з позиції психоаналітичного підходу. Він виокремив вісім віків людини, найголовніше місце зайняв конфлікт першого віку, конфлікт базисної довіри проти базисної недовіри [32, с. 106–107]. Еріксон наголосив, що базисна довіра – це наріжний камінь вітальної особистості. Тому, коли базисна довіра переважає над недовірою, – це перший крок психо-соціальної адаптації [31, с. 237–238].

До трактування довіри в різний час зверталися й такі визначні мислителі минулого, як Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант та Е. Дюркгайм. Вони розглядали довіру як основу морального співтовариства в умовах «домовленої» побудови суспільних відносин; при цьому довіра виконує в суспільстві функцію обмеження вільного обміну ресурсів, що реалізуються опосередковано створенням суспільних благ. П. Блау й Дж. Хоманс розглядали тему довіри через соціологічні теорії, що трактували суспільні зв'язки як соціальний обмін.

На переконання І. Канта, довіра – це феномен, що з'являється разом зі свободою людини й завдяки свободі людини. Кантівська свобода – це дія людини в згоді з об'єктивною необхідністю, дія відповідно до мети, сформованої нею ж самою. Якщо така дія не відбувається, то немає й свободи, а, отже, немає так само й довіри. Кантівська довіра має моральнісну природу та постає як свобода.

Г. Гегель виявляє сутність і значущість довіри через недовіру, а якщо конкретніше – то в єдності й боротьбі довіри з недовірою.

М. Вебер, досліджуючи феномен довіри, представив світу концепцію соціальної дії [4, с. 312]. На його думку, будь-які дії мають значення лише в певній системі цінностей, раціональна поведінка в межах однієї системи може бути нераціональною з погляду іншої. Більш чітко виявлення ролі довіри характерне для ціннісно-раціонального типу дії, яка оперує основними цінностями, сприйнятими через засвоєння індивідом культурного коду суспільства [5, с. 441–468]. На думку М. Вебера, у сучасному світі дії індивіда не супроводжуються процедурами порівняльного аналізу наявних альтернатив й індивідуального вибору. В основі традиційної дії – не довіра, а віра, звичка або емоції. Натомість раціонально-правова інституційна легітимність влади завжди заснована на довірі громадян до устрою держави [10, с. 173].

Г. Зіммель у кінці ХІХ ст. писав про довіру як про необхідну умову соціальних відносин й існування суспільства, проте його розробки довіри залишилися непоміченими [38, с. 1–21]. Автор вважав, що сучасні суспільства мають скорочення сфери особистої довіри, оскільки актуальними становляться інші підстави обміну, зокрема безособистісна довіра. На його думку, довіра відіграє роль форми контролю за учасниками соціальної взаємодії, особливо в обмінах, що відбуваються в економічній сфері [40, с. 379–385].

Серед дослідників довіри в контексті її функціонування в суспільстві потрібно відзначити Н. Лумана, Е. Гідденса, Ф. Фукуяму, А. Селігмена, П. Бурдьє, П. Штомпку, Б. Барбера, Т. Ямагіші, Л. Боса.

Н. Луман стверджував, що довіра не є повноцінним напрямом соціологічної думки, проте погодився з Г. Зіммеlem, що довіра – це елемент життя, без якого не може функціонувати суспільство. Н. Луман відзначав, що без довіри людина навіть не може прокинутися вранці. Довіра – очікування благонадійної поведінки потенційного партнера в конкретній ситуації взаємодії, це щось на кшталт ситуативного, оскільки виникає раптово та зазвичай раціонально не пояснюється [37, с. 27]. Крім того, довіра являє собою один зі способів конструювання майбутнього, тому що надати довіру рівнозначно тому, щоб передбачити майбутнє. Звідси випливає, що довіра – це форма «безпеки системи», а ризик – необхідна умова спроможності робити вибір у ситуації існування альтернатив і відсутність знання для прийняття раціонального рішення. Із позиції Н. Лумана, раціональні пояснення інтересів людей, їхніх очікувань і дій не є адекватною методологією для вивчення довіри [37, с. 34].

На думку Е. Гідденса, довіра має важливу характерну рису – безперервність, оскільки марно прив'язувати її до певних обставин, у яких індивід усвідомлено розглядає альтернативні способи дій. Кредит довіри до агентів чи абстрактних систем засновано на зануренні у віру, що дає змогу

подолати чи ігнорувати проблему недостатності інформації про яку-небудь людину чи соціальний інститут [9, с. 53]. Е. Гідденс виділив два види довіри: довіру до людей, побудовану на особистісних обов'язках (так званий «персоніфікований» тип), та довіру до абстрактних систем («анонімні інші»), що ведуть за собою безособові обов'язки. Поле довіри охоплює не лише міжособистісні відносини, але й політичні, економічні відносини, що розповсюджуються на інститути та організації, на символічну систему й соціальний порядок у цілому. Довіра до абстрактних систем виконує важливу функцію в суспільстві «пізнього модерну» – забезпечує відчуття надійності повсякденних відносин. А персоніфікована довіра – головне джерело почуття чесності та автентичності самого себе [34, с. 35–36]. Е. Гідденс розмежує в сучасних суспільствах «системи з низьким і високим рівнями довіри». Системи з низьким рівнем довіри – це системи виробництва з максимальним рівнем відсторонення людини, де виробничі завдання визначаються управителями й виконуються машинами. Системи з високим рівнем довіри надають більше свободи й частково – стосовно змісту праці. У таких організаціях спостерігаються високий моральний рівень і висока продуктивність праці [8, с. 455–460].

Ф. Фукуяма в праці «Довіра: соціальні добродії та шлях до процвітання» [37, с. 26] визначає узагальнену довіру як один з основоположних факторів, що зумовлює економічне зростання суспільства. Довіра (за Ф. Фукуямою) – це виникає в членів співтовариства очікування того, що інші його члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно та з увагою до потреб навколишніх, згідно з деякими спільними нормами. Рівні довіри, що властиві різним культурам, обумовлюють темпи формування соціального капіталу й впливають на економічний розвиток суспільства.

Учений редукує довіру до очікування, яке в однієї особи має виникати за умови, що інша особа поводитиметься певним чином. Якщо ж цього не відбувається – то довіра не виникає. Теперішня довіра залежить від того, що буде, більше того – очікування однієї особи спонукає іншу до передбачуваної, чесної, спрямованої на взаємодію й заснованої на загальноприйнятих нормах поведінки. Очікувана довіра має структуру «стимул-реакції». Довіра заміщується обміном: якщо отримаємо те, то виявимо це. Отже, феномен довіри формується як результат довготривалого розвитку суспільства, його рівень – основа стабільності соціальної системи. У суспільствах із низьким рівнем довіри дуже складно здійснити позитивні зміни на всіх рівнях [35, с. 153–156]. Г. Зіммеля, Е. Гідденса та Ф. Фукуяму, на диво, об'єднують спільні погляди щодо довіри, оскільки вони витлумачують довіру як елемент і/або форму віри (до-віри), тобто як ірраціональне ставлення чи культурно-соціальну звичку.

А. Селігмен вивчав довіру з XVI ст. до «постсучасності» й припустив, що вона виникає в ситуації вразливості індивіда у зв'язку з невідомістю або вихідною невизначеністю стосовно мотивів іншого. Власне сама наявність довіри – істотний компонент усіх сталих суспільних відносин і проблема встановлення довіри, а точніше – генералізованої довіри, визначає специфіку сучасності. Початковим моментом формування системи громадської довіри науковець вважає довіру на первинному міжособистісному рівні, генералізація якого створює довіру до влади, уряду, суспільства в цілому, а фактором, який підтримує громадську довіру на достатньому рівні, є «обов'язкове виконання обіцянок» [24, с. 7–11].

Згідно із А. Селігменом, довіра – це щось таке, що входить до соціальних відносин, коли є можливість для відхилення від ролей, те, що певною мірою може бути назване відкритим простором ролей і рольових очікувань. Довіра зароджується на межі системи, у тих її загрозах, у тому метафізичному просторі між ролями, у тій сфері, де ролі підлягають розгляду та інтерпретації [24, с. 11–18].

В А. Селігмена є дві крайності, оскільки він розглядає довіру, з одного боку, як відчуття відповідальності та боргу, з іншого – упевненість у завтрашньому дні. Науковець стверджує, що довіра – наслідок рольової невизначеності, що пов'язана зі структурною непрозорістю ролей, у ситуації, коли системно визначені очікування більше не життєздатні. Вона зароджується на межі системи, у тих її загрозах, у тому метафізичному просторі між ролями, у тій сфері, де ролі підлягають розгляду та інтерпретації. Отже, довіра зумовлена наявністю дисонансу або «прогаліни» у визначенні рольової поведінки; довіра є часткою людської діяльності й виникає як функція врегулювання розбіжностей між соціальними ролями та всередині соціальної ролі.

А. Селігман зробив висновок, що в сучасну епоху довіра виникає як специфічна форма генералізованого обміну, як складова частина системи безумовних понять, котра притаманна суспільству, що регулює не лише сферу неформальних і приватних взаємодій, але й більш формальні, публічні та інституціалізовані сфери, такі як державний устрій та економіка. Соціальний актор – людина, котра проводить соціальну діяльність [39, с. 390–405].

П. Бурдє пов'язував довіру з політичним життям суспільства, говорячи, що політичний капітал – форма символічного капіталу; кредитом, що ґрунтується на вірі та визнанні, об'єктивна ж влада – результат суб'єктивних актів визнання та, як кредит довіри й кредитоспроможності, існує лише у вигляді уявлення та завдяки йому. Символічна влада – певний кредит, який надає їй той, хто їй підкоряється, кредитом тому, кому він підкоряється, «укладаючи в нього свою довіру». Політичний діяч здобуває свою політичну силу в тій довірі, яку група довірительів укладає в нього [3, с. 208–212].

Б. Барбер здійснив аналіз значення меж довіри в різних інституційних сферах – у політиці та економіці. Він пов'язував поняття довіри з ідеєю опіки, інститутом довірених осіб та представництва.

Т. Ямагіші й М. Дойч установили, що ступінь довіри – первинний фактор для довготривалого взаємозв'язку; люди, котрі довіряють іншим, через деякий час показують більш високий ступінь співробітництва, ніж ті, хто має низьку довіру до інших [33, с. 265–279]. Ті, які мало довіряють, більше схильні до застосування санкцій, ніж ті, які більше довіряють. Примус підвищує рівень довіри до іншого, оскільки стимулює співробітництво [42, с. 235–248].

Силою соціального творення та основою здорового суспільства Л. Бос називає довіру, зважаючи на те, що із субстанції довіри може бути побудована абсолютно нова соціальна дійсність [1, с. 8–9, 15].

М. Бубер феномен довіри позначав як відповідність реальності нашій проекції, тобто впевненість у тому, що об'єкт довіри буде саме таким, яким ми його собі уявляємо, відповідно до певних норм та вимог. Довіра – ментальний стан, що виражає суб'єктивну оцінку вірогідності й передбачає формування певної емоційної установки на здійснення очікуваного. Відносини довіри ґрунтуються на особливому стані, який учений називає станом стикання, співпричетності, маючи на увазі стикання власної цілісності з тим, до чого відчувається довіра. Довіра – досить складний процесуальний стан, який поєднує в собі раціональне та ірраціональне, початок якого в часі визначити досить складно [2, с. 107].

Довіра – важлива категорія комунікативної філософії, спрямованої на формування дискурсивно-комунікативної етики та моралі інтерсуб'єктивності. Як зазначає Ю. Габермас, учасники плідної комунікації виходять із того, що «їхні, відмінні між собою погляди, зумовлені обставинами їхнього життя, тут і тепер наближаються один до одного, відтак відмінні позиції наближаються до спільного тлумачення ситуації» [7, с. 210].

Довіра – умова соціокультурної комунікації на основі взаємодії. За цими ознаками довіра може бути віднесена не лише до категорій соціологічних, політологічних і психологічних, а й до сфери соціальної, зокрема, комунікативної філософії, хоча означена категорія певною мірою перебуває на перетині названих наук.

Довіра – це складне ієрархічне соціальне явище, що відображає певне ціннісне ставлення, яке має характер очікування бажаного результату та ґрунтується на впевненості в правильності й ефективності дій об'єкта довіри, визнанні його діяльності, що відповідають власним інтересам. Виокремлюють три види довіри: до себе, до інших людей, до світу. Також розмежовують довіру міжособистісну (як довіру до людей) та інституціональну (як довіру до абстрактних систем).

Довіра – базовий елемент громадянського суспільства, адже засадничими для громадянського суспільства є добровільні форми асоціацій, які існують поза державою. Такі спільності у своїй основі як обов'язковий елемент мають саме довіру.

Особистісна настанова в стосунках довіри передбачає обопільне очікування позитивних (благих) наслідків. Довіра може набувати різної форми, а також символічного значення (клятва, присяга та інше), може триматися на особистій відданості й ґрунтуватися на дотриманні інтересів спільної справи. Найбільш поширеною та усталеною формою довіри є авторитет, зокрема у взаєминах населення й влади, у ставленні до авторитету лідера (різного рівня). В. Кніте наголошував: «Мистецтво поводження з людьми полягає в тому, щоб завоювати в них авторитет, не утискаючи їх» [27, с. 213].

Польський соціолог П. Штомпка першим пояснив актуальність та причини активного звернення соціології до проблеми довіри, пов'язуючи зі стійкими парадигмальними зсувами у внутрішньому середовищі самої соціологічної науки – від панування «соціології соціальних систем» до «соціології дії» [29, с. 130]. Професор Краківського університету в доповіді «Довіра, недовіра та парадокс демократії» пропонує тривимірну модель довіри: «відображена надійність» – виявляється в міжособистісних стосунках; «основна довірливість» – розглядається як властивість особистості; культурно вироблена довіра – як важливий потенціал суспільства, як одна з умов його розвитку. Для того, щоб стимулювати виникнення сильної культури довіри, потрібно задовольнити дві умови: демократичні принципи слід застосовувати послідовно, незмінно й повсюди; а по-друге, важелі контролю, які ці принципи мають на увазі, потрібно застосовувати помірно та як надзвичайну міру [6, с. 141–153].

Для того, щоб підірвати довіру, достатньо порушення демократичних принципів. В умовах демократії виникає так звана мегадовіра, яка забезпечує решту видів довіри. У разі порушення мега-та інших видів довіри люди почуваються ошуканими, що негайно позначається на всіх відносинах, і культура довіри неминуче порушується [30, с. 247].

Довіра/недовіра в соціологічному розрізі виступає як важливий показник відносин людей один до одного й до того суспільства, у якому вони живуть, а також у якості однієї з характеристик їхніх соціальних очікувань і поведінкових стратегій. Поняття недовіри – віддзеркалення довіри, це певні негативні очікування стосовно дій інших. Термін «безвір'я» П. Штомпка пропонує застосовувати для нейтральних ситуацій, коли утримуються як від прояву довіри, так і від недовіри. Існує певна ставка щодо майбутніх можливих дій інших [41, с. 97]. Д. Коулмана, Н. Лумана, А. Селігмена та П. Штомпка об'єднує те, що всі ці соціологи відносять і тлумачать довіру як раціональні відносини.

Функціональні зв'язки створюють довіру, дисфункціональні руйнують її. Довіру відчують до того, хто викликає почуття безпеки, іде назустріч, уселяє відчуття оптимізму, діє ґрунтовно та надійно. Отже, довіра виникає у зв'язку з певними очікуваннями, які за посередництва зворотного зв'язку мають бути знову й знову підтверджені [27, с. 296].

Аналіз феномену довіри неможливий без розгляду її суб'єкта й об'єкта. Суб'єктами довіри можуть виступати людина, соціальна група, суспільство. Розглядаючи об'єкти довіри, можна говорити про довіру до себе, до інших, публічних інституцій або всього світу. У формуванні ставлення довіри до об'єкта для суб'єкта довіри велику роль відіграють як минулий досвід взаємодії з ним, так і актуальні потреби та інтереси. Об'єктом довіри виступають людина і її людська реальність. Фактично сама проблема довіри виникає внаслідок властивих світові людей різноманітності занять та інтересів. У людській практиці поняття суб'єкта й об'єкта довіри є відносними, а не абсолютними. Кожна людина може стати суб'єктом та одночасно об'єктом довіри. Будь-який об'єкт викликає довіру лише за умови, якщо він володіє властивостями безпеки (надійності) й корисності (значущості, цінності) для людини. Варто зазначити, що суб'єкт довіри характеризується не лише емоційною характеристикою (переживанням), пізнавальним аспектом – (розумінням), а й діяльністю [19, с. 210–214].

Рівень довіри свідчить про готовність суспільства до відкритих відносин і співробітництва на основі демократичних принципів. Довіра розглядається як система позитивних налаштувань людини щодо інших на основі певної сукупності особистісних і групових цінностей. Їх набір при толерантному ставленні визначає орієнтацію на позитивне сприйняття відмінностей інших. Необхідна умова виникнення зазначених феноменів – досить високий рівень світоглядної, правової, політичної культури [28, с. 213].

Говорячи про довіру, потрібно охарактеризувати її функції. Д. Данкін виділяє серед них такі:

1. Упорядкування. Довіра фіксує певне ставлення людини до навколишнього світу, його орієнтацію в цьому світі в координатах добра й зла, істини та неправди, справедливого й несправедливого тощо. Вона в ціннісних категоріях виражає граничні орієнтації знань, інтересів, переваг різних співтовариств, груп та осіб.

2. Редукція (спрощення). Довіра виступає механізмом спрощення, виділення загального значення із безлічі різномірних, неоднозначних явищ.

3. Організація. Довіра закріплює в суспільній свідомості й культурі певні установки та оцінки, мету, заборони й ін., виражені у формі нормативних уявлень.

4. Оптимізація відносин і діяльності. За відсутності довіри знижується потенціал соціальних систем, стає неможливою взаємодія акторів.

5. Репродукція – взаємопроникнення та взаємний вплив економіки, моральності й політики [11, с. 47–48].

Цим питанням займалися також В. Радаєв, І. Льїн, Р. Шакуров, Т. Скрипніна, О. Больнова.

В. Радаєв під впливом А. Селігмена продовжив його висновки, указуючи, що довіра формується в соціальних мережах та є відносинами, що виникають між двома індивідами в процесі спільної діяльності. Це багато в чому особиста довіра, яка разом із тим спочатку складається з довіри між поки ще незнайомими людьми [21, с. 34–37].

А. Дворянов зазначає, що після того, як він проаналізував організаційні можливості та функції довіри, рівень довіри прямо пропорційний рівню схожості базових цінностей орієнтації членів певної організації зі ставлення один до одного [12, с. 130–141].

У вітчизняній науці довіру не розглядали як предмет самостійного психологічного аналізу, а сучасні роботи із дослідження місця довіри в різних галузях життя й діяльності людини спираються переважно на здобутки російських учених – дослідників феномену довіри (В. Зінченко, Т. Скрипкіної, А. Купрейченко та ін.). Автори наголошують на тому, що довіра виникає з практики конкретних відносин між людьми в результаті тривалого розвитку моральної свідомості, а поняття як самостійне проникає у філософію, де стає об'єктом теоретичного аналізу [26, с. 49].

В. Сафронов довів, що інтерес до іншої людини – один з основних критеріїв довіри. Справедливо вважають, що викликає довіру людина весела, сильна, активна, така, котра має широке коло інтересів. На виникнення довіри впливають не лише особисті (індивідуальні) характеристики людини, а й сам процес взаємодії [23, с. 26].

За дослідженнями Т. Скрипкіної, довіра як установка (настанова) складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінкового. Перший уключає прогноз наслідків передбачуваного вчинку, заснований на знаннях та уявленнях про світ, людей, типи відносин і взаємин, про соціальні норми й норми поведінки, а також на знаннях про себе та припущеннях про свої можливості, заснованих на минулому досвіді. Другий – уключає, з одного боку, припущення про рівень безпеки конкретного об'єкта, із яким суб'єкт збирається вступити у взаємодію, й оцінку значимості ситуації взаємодії в цілому, а з іншого боку – оцінку власних можливостей у цій ситуації та можливих наслідках передбачуваного способу поведінки для особистості. Зміст останнього компонента визначається виникненням невідповідності між оцінкою ситуації об'єкта та оцінкою власних можливостей, коли особистість одержує емоційний сигнал і повинна обрати стратегію поведінки, у результаті виявляються формально-динамічні сторони довіри: міра, вибірковість і парціальність у кожній конкретній ситуації.

Довіра, за Скрипкіною, – фундаментальна умова взаємодії людини зі світом, оскільки двоїста спрямованість людської психіки передбачає наявність довіри до світу як умову взаємодії з ним і довіри до себе – як умови активності особистості. Порушення цього взаємозв'язку, неконгруентність довіри до світу й довіри до себе призводять до розпаду всієї системи «людина – світ». Ця базова функція лежить в основі інших соціальних функцій довіри, зокрема довіра здійснює функцію зв'язку людини зі світом у єдину систему.

Співвідношення рівня довіри до світу й рівня довіри до себе перебуває в стані рухомої рівноваги, оскільки мінливі умови життєдіяльності припускають постійне встановлення міри відповідності своєї поведінки, прийнятих рішень, цілей і завдань світу й самого себе. Довіра встановлює цю міру.

Довіра сприяє стиранню меж між сьогоднішнім, минулим і майбутнім, співвідносячи тимчасові етапи життя та синтезуючи їх у єдиний особистісний досвід, створюючи відчуття безперервності власного буття, почуття тимчасової цілісності. «Відбувається це тому, що міра довіри як до себе, так і до світу багато в чому визначається минулим досвідом успіхів і невдач, які людина враховує, роблячи свій вибір. Людина не може жити без віри в правильність і здійсненність прогнозованих вчинків, поставлених цілей». Крім того, довіра створює ефект цілісності буття людини й сприяє виникненню ефекту цілісності особистості [25, с. 23–36].

Отто Ф. Больнов був глибоко переконаний, що довіра – це ключ до розв’язання проблем екзистенціалізму, виробництва та продукування довіри до життя й буття створює перспективи виходу з кризи сучасності [36, с. 210].

I. Ільїн у першій половині XX ст. сформулював «три аксіоми правової свідомості». Відповідно до них справжній громадянин, по-перше, має почуття власної гідності, що не дає йому змоги миритися з неправдою, яка свідчить про брак поваги до себе, мужності й довіри; він поважає духовне начало в собі самому. По-друге, справжній громадянин володіє внутрішньою свободою, на основі якої побудована самостійна дисципліна, та в ставленні інших членів суспільства має повагу й довіру. Проте автономія може бути перетворена на недугу свавілля, що особливо небезпечно в ситуації з державним діячем. Сваюля таким чином являє собою недугу автономії, вона перетворює волю на свавілля, підриває авторитет влади та довіру до неї й готує державне розкладання. По-третє, це взаємна повага та довіра. Автор стверджує, що взаємна повага й взаємна довіра перебувають в основі будь-яких правовідносин – і приватних, і публічних; вони пов’язують громадян один з одним. Взаємна повага й довіра народу та влади – необхідна основа державного буття, суспільства й правопорядку. Ільїн стверджує, що істинна повнота поваги завжди супроводжується повнотою довіри; за розсудом того, хто довіряє, розглядає в тому, кому довіряє, не просто духовну істоту, але саме волю до об’єктивно правильної поведінки. Отже, довіра припускає духовну осудність людини, тобто спроможність розрізнити «краще» й «гірше», вимірювати цими мірками свої стани та дії, обирати краще й визначити свою поведінку здійсненим вибором і рішенням. Автор зазначає, що істинна довіра є цілісною, вона стосується не лише розумної волі, а й несвідомих настроїв. На думку науковця, довіра до влади лежить у самій основі правопорядку, а недовіра до неї є початком її повалення [14, с. 308–385].

До феномену довіри звертається й Р. Шакуров. Він зазначив, що в основі будь-якої діяльності задля продуктивної співпраці лежить психологічний контакт між її учасниками. Довіра – основа психологічного контакту, що визначає ступінь відкритості особистості до суджень та оцінок іншої людини, готовність сприйняти їх без істотного критичного оцінювання. Довіра ніби виростає з переконання в наявності в іншій людині певних гідностей, упевненості в тому, що вона діє компетентно та правильно, не підведе в складній ситуації, виявить щирість і добру волю. Довіра забезпечує стійку взаємодію й співпрацю. Довіра істотно перебудовує міжособистісне сприйняття та людські стосунки [28, с. 23–25].

Г. Заболотна відзначає, що довіра виступає конструктивною формою реакції на ризик. А в сучасних умовах множинна кількість областей проявів невизначеності та ризику проблема довіри актуалізується такими обставинами, як загрози війн, тероризму, екологічних ризиків; збільшена складність суспільства як наслідок заглиблення структурної та рольової диференціації; плюралізацією соціальних ролей, що виконуються індивідами в сучасному суспільстві; збільшенням ступеня свободи людини; плюралізмом сучасного світу [13, с. 75–78].

Феномен довіри відображає ступінь рівноваги в стосунках між людьми, а також у системі відносин людини зі світом та самою собою. Ці стосунки пов’язані з очікуванням бажаного результату, коли немає достатніх підстав для його отримання. Але, на відміну від справжньої віри, яка не передбачає перевірки, підтвердження, ступінь довіри залежить від попереднього досвіду людини й ґрунтується на суб’єктивному, інтуїтивному сприйнятті інших людей та світу. Проективний вектор довіри відображає своєрідну, хоча й ризиковану, упевненість в очікуваному, передбачаючи наявність свободи вибору певної стратегії поведінки, партнерів, курсу дій, і можливості відмовитися від цих стосунків, коли не дотримуються умови співпраці або порушуються зобов’язання [18, с. 249–257].

Досліджуючи довіру як суспільно й особистісно важливе та складноорганізоване явище, можемо відзначити в структурі довіри декілька зрізів: онтологічний, аксіологічний, культурологічний, етичний.

Онтологічний аспект відображає довіру людини до світу взагалі, обґрунтування її буття у світі, як значущого, сутнісного, наповненого сенсом, уключаючи довіру в цілісну взаємодію людини зі світом. Ступінь довіри в цьому контексті відображає рівень відповідності світу до людини, адекватності її реакцій на різноманітні життєві ситуації. Означений аспект виводить проблему довіри

за межі сфери міжособистісного спілкування в систему «людина – світ». Як базальну установку особистості окреслив довіру Е. Еріксон, називаючи її основою життя людини.

Аксіологічний аспект довіри акцентує увагу на ролі значущості, корисності в структурі довіри. Адже феномен довіри передбачає генералізацію мотивів надійності та значущості в розумінні результативності майбутніх дій. Здатність наділяти майбутні дії бажаними якостями, які можуть і не відбутись, підвищує ризик і тому вимагає підтвердження вже наявними довірчими очікуваннями. Таким чином може формуватись або позитивний, або негативний досвід довірчих відносин. Також довіра до себе передбачає наявність цінності власної суб'єктності. Уміння довіряти іншим, сприймати їх як відповідальних – результат і індивідуального, і соціального досвіду. Наявність традиційної компоненти в ціннісній аргументації при побудові довірчих стосунків, орієнтації на довіру підводить до наступного, культурологічного аспекту.

Культурологічний зріз указує на історичний та ментальний контекст довіри, відображаючи національні особливості формування культури довіри, зв'язок цінності довіри з традиційною системою цінностей. Специфіка культури довіри залежить від рівня національної ідентичності, транскласової солідарності.

Етичний компонент довіри фіксує увагу на моральній аргументації при здійсненні довірчих відносин. Велику роль відіграє рівень самоідентифікації індивіда з певною «моральною спільнотою». Тут досить вагомою проблемою постає формування етики відповідальності, як дискурсивно-етичної стратегії діяльності, що є ключовою проблемою в комунікативній філософії.

Отже, феномен довіри – це складне та надзвичайно вагоме явище в суспільному й індивідуальному бутті, а формування культури довіри сприятиме розширенню та консолідації інститутів громадянського суспільства [15, с. 129].

І. Мартинюк і Н. Соболева визначають довіру як регулювальник масової поведінки й соціальної взаємодії, що значно зростає, порівняно з періодами відносно спокійного, стабільного розвитку суспільства, коли роль раціональних компонентів суспільної свідомості була значно вищою. Відстежується така динаміка зміни довіри: здатність вірити дедалі послаблюється під тиском численних (і не тільки матеріальних) негараздів, поступаючись місцем нігілістичним настроям, почуттям песимізму, розчарованості й спустошеності.

Люди поступово звикають покладатися тільки на самих себе, на Бога або, меншою мірою, на найближчих родичів і колег по роботі.

Утрата довіри до більшості владних структур компенсується переорієнтацією на індивідуальні сили й сили власної родини, розв'язання проблем у межах можливостей окремо взятої сім'ї.

Можна легко стверджувати, що головним полем реалізації потреби в довірі стали на сьогодні міжособистісні стосунки.

Проте науковці роблять оптимістичний висновок: зважаючи на те, що віра набуває значення системотворчого принципу світосприйняття й світорозуміння, зростатиме такою здатність населення України до відновлення довіри, котра є проєкцією віри у світ міжсуб'єктних, насамперед міжособистісних, стосунків [16, с. 460–475].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, довіра – це соціологічна та психологічна категорія для позначення відкритих, позитивних відносин між людьми (сторонами довіри), що відображають упевненість у порядності й доброзичливості іншої сторони, із котрою особа, яка довіряє, перебуває в тих чи інших відносинах, що ґрунтуються на його досвіді. Довіра не має потреби у включенні якоїсь дії, так що обидві сторони є взаємно втягнуті в неї. Довіра є передбаченням покладання на якусь дію, що ґрунтується на тому, що знає одна сторона про іншу. Довіра – це твердження про те, що поки що невідоме, але має якусь вірогідність статися. Повну довіру часто ототожнюють із вірою, оскільки механізм такої довіри вже не ґрунтується на раціональних засадах, тобто на досвіді й на передбаченні та на попередньому знанні однієї сторони другою й уключає ірраціональні мотиви відносин [20, с. 540].

Довіра – міждисциплінарне поняття. У різних наукових галузях вона розглядається як очікування, установка, ставлення, стан, почуття, процес соціального обміну й передачі інформації, інших значимих благ, особиста й групова властивість. Деякі соціологи відносять поняття довіри до ірраціонального ставлення, інші – до раціонального або визначають її сутність як упевненість у діях інших людей, що ґрунтована на почуттях, а не на раціональному розумінні.

Довіра й недовіра виникають у відповідь на діяльність іншої людини та є різноманітними реакціями на ті чи інші аспекти поведінки. Будь-які позитивні або негативні відчуття, емоції спричиняють якийсь рівень довіри або недовіри стосовно тих, хто викликав ці відчуття, і ця довіра або недовіра супроводжується позитивними чи негативними діями.

Суб'єкт довіри характеризується не лише емоційною характеристикою (переживанням), пізнавальним аспектом (розумінням), а й діяльністю. Ця діяльність спрямована як на виявлення того, «наскільки» і «в чому» людина залежить від оточення, так і на конструювання такого соціального середовища, яке б забезпечувало взаємну довіру.

Джерела та література

1. Бос Л. Доверие. Дарение. Благодарение. Силы социального созидания / Л. Бос ; [пер. с нем. А. П. Голубева]. – Калуга : Духовное познание, 2001. – 272 с.
2. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М. : АСТ, 1999. – 302 с.
3. Бурдьє П. Социология политики / П. Бурдьє. – М. : Socio-Logos, 1993. – 244 с.
4. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; [пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова]. – М. : Прогресс, 1990. – 804 с.
5. Вебер М. Социальная психология мировых религий / М. Вебер ; [пер. с нем. М. И. Левиной] // Религия и общество : хрестоматия по социологии религии. – М. : Наука, 1996. – С. 441–468.
6. Владыкина И. К. Феномен доверия и политическая реклама / И. К. Владыкина, С. Н. Плесовских // Вестник Моск. ун-та. – 2000. – №1. – Серия 18 : Социология и политология. – С. 141–153.
7. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство» / Ю. Габермас. – Львів : Літопис, 2000. – 318 с.
8. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. – М. : Эдиториал, 1999. – 704 с.
9. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М. : Академический проект, 2005. – 111 с.
10. Горлач М. Политология: наука про політику : підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 840 с.
11. Данкин Д. Доверие = Trust: политол. аспект / Д. Данкин. – М. : Интел Тех, 1999. – 237 с.
12. Дворянов А. А. Социальные функции доверия / А. А. Дворянов // Регион: экономика и социология. – 2006. – № 4. – С. 130–141.
13. Заболотна Г. М. Феномен доверия и его социальные функции / Г. М. Заболотна // Вестник РУДН. – Серия : Социология. – 2003. – № 1(4). – С. 75–78.
14. Ильин И. А. О сущности правосознания : собр. соч. в 10 т. / И. А. Ильин. – М. : Рус. кн., 1994. – Т. 4. – 385 с.
15. Кожемякіна О. Трансформаційний аспект парадигми довіри / О. Кожемякіна // Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній і практичній філософії : зб. тез доп. конф., 29–30 лист. 2007 р. – Львів, 2007. – С. 129–130.
16. Мартинюк І. О. Довіра як показник морально-психологічного стану суспільства / І. О. Мартинюк, Н. І. Соболева // Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців) / за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги. – К. : ІС НАНУ, 2001. – С. 460–475.
17. Николаенко В. Л. Социология культуры : краткий словарь / В. Л. Николаенко, Л. Г. Николаенко [под науч. ред. Н. В. Туленкова]. – Киев : ИПК ГСЗУ, 2011. – С. 577, 138–139.
18. Никоненко Л. В. Довіра як соціально-психологічний феномен / Л. В. Никоненко // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 7. – С. 249–257.
19. Погорілий С. С. Довіра до державної влади як категорія політичного управління / С. С. Погорілий // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 210–214.
20. Политологічний енциклопедичний словник / [упор. В. П. Горбатенко ; [за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька]. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
21. Радаев В. Социология рынков: к формированию нового направления / В. Радаев. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – С. 34–37.
22. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – С. 57–69.
23. Сафронов В.С. Особенности доверительного общения : автореф. дис. ... канд. психол. наук / В. С. Сафронов. – М., 1978. – 24 с.
24. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен ; [пер. с англ. И. Мюрберг, Л. Соболевой]. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 200 с.
25. Скрипкина Т. П. Психология доверия : учеб. пособие / Т. П. Скрипкина. – М. : ИЦ «Академия», 2000. – 264 с.

26. Соболева Н. І. Соціологія суб'єктивної реальності / Н. І. Соболева. – К. : ІС НАНУ, 2002. – 311 с.
27. Шандор Ф. Легітимація влади: і довіра і толерантність як чинники соціального буття [Електронний ресурс] / Ф. Шандор // Освіта регіону. – [Серія : філософія]. – 2011. – № 4. – С. 225–230. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/650>
28. Шакуров Р. Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р. Х. Шакуров. – М. : Просвещение, 1990. – 208 с.
29. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка ; [пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова]. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.
30. Штомпка П. Социология: анализ современного общества / П. Штомпка ; [пер. с пол. С. М. Червонной]. – М. : Логос, 2005. – 664 с.
31. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон ; [пер с англ. и науч. ред. А. А. Алексеева]. – 2-е изд. – СПб. : ИТД «Летний сад», 2000. – 416 с.
32. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; [пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых]. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
33. Deutsch M. Trust and suspicion / M. Deutsch // Journal of Conflict Resolution. – 1958. – Vol. 2. – S. 265–279.
34. Giddens A. Modernity and self-identity / A. Giddens. – Stanford : Stanford univ. press, 1991. – S. 35–36.
35. Fukuyama F. Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity / F. Fukuyama. – N.Y. : Free Press Paperback, 1995. – 457 p.
36. Historisches Wörterbuch der Philosophie / Hrsg. Von J. Ritter, K. Gründer, G. Gabrieli. – Bd. 11. – Darmstadt, 2001. – 987 p.
37. Luhmann N. Trust and Power / Niklas Luhmann. – N.Y. : John Wiley & Sons, 1979. – 208 p.
38. Markova I. Trust/Risk and Trust/Fear / I. Markova // Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe : Proceedings of the British Academy / ed. by I. Markova. – N. Y. : British Academy, 2006. – P. 1–21.
39. Seligman A. Trust and sociability: on the limits of confidence and role of expectations / A. Seligman // American Journal of Economics and Sociology. – 1998. – Vol. 57. – No. 4. – P. 390-405.
40. Simmel G. Faithfulness and gratitude / Simmel G. // The sociology of Georg Simmel / ed. K.N. Wolff. – London ; N. Y. : Collier Macmillan Publishers ; The Free Press, 1964. – P. 379–395.
41. Sztompka P. Trust: a sociological theory / P. Sztompka. – Cambridge, 1999. – 365 p.
42. Yamagishi T. Generalized Exchange and Social Dilemmas / T. Yamagishi, K. S. Cook // Social Psychology Quarterly. – 1993. – Vol. 56(4). – P. 235–248.

References

1. Bos, L. (2001), «Trust. Donation. Thanksgiving. The forces of social creativity», Kaluga : Duhovnoe poznanie, 272 p.
2. Buber, M. (1999), «Two images faith», Moskov : AST, 302 p.
3. Burdie, P. (1993), «Sociology of Politics», Moskov : Socio-Logos, 244 p.
4. Veber, M. (1990), «Selected Works», Moskov : Progress, 804 p.
5. Veber, M. (1996), «Social psychology of the world's religions. Religion and Society», Moskov : Nauka, pp. 441–468.
6. Vladykina, I. K., Plesovskih, S. N. (2000), «The phenomenon of trust and political advertising», Vestnik Moskovskogo un-ta. Sociologiya i politologiya, No. 1, pp. 141–153.
7. Gabermas, Yu. (2000), «Structural transformations in openness: Research categories civil society», Lviv : Litopys, 318 p.
8. Giddens, E. (1999), «Sociology», Moskov : Editorial, 704 p.
9. Giddens, E. (2005), «Ordered society: Essay on the Theory of structuration», Moskov : Akademicheskij proekt, 111 p.
10. Gorlach, M., Kremen', B. (2009), «Political science: the science of politics», Kyjiv : Centr uchbovohoji literatury, 840 p.
11. Dankin, D. (1999), «Confidence = Trust: political aspect», Moskov : Intel Teh, 237 p.
12. Dvoryanov, A. A. (2006), «Social functions of the trust», Region: ekonomika i sociologiya, No. 4, pp. 130–141.
13. Zabolotna, G. M. (2003), «The phenomenon of trust and its social functions», Vestnik RUDN. Seriya : Sociologiya, Vol. 4, No. 1, pp. 75–78.
14. Yl'in I. A. (1994), «About essence of justice: Coll. Op. 10 vol.», Moskov : Rus. kniga, Vol. 4, 385 p.
15. Kozhemyakina, O. (2007), «Transformational aspect of paradigm trust», Transformaciya paradygm myslennya ta koncepcij znannya pid vplyvom suchasnyh vyklykiv u zagalnij, socialnij i praktychnij filosofiji : zb. tez dopovidej konf., Lviv, pp. 129–130.

16. Martynyuk, I. O., Soboleva, N. I. (2001), «Trust as an indicator of moral and psychological state of society», *Ukrains'ke suspil'stvo: desyat rokiv nezalezhnosti (sociologichnyj monitoring ta komentar naukovciv)*, Kyjiv : IS NANU, pp. 460–475.
17. Nikolaenko, V. L., Nikolaenko, L. G. (2011), «Sociology of culture: a brief glossary», Kyjiv : YPK HSZU, pp. 138–139, 577 p.
18. Nikonenko, L. V. (2008), «Trust as a social-psychological phenomenon», *Problemy politichnoji psihologiji ta jiji rol u stanovlenni gromadyanyna Ukrainskoj derzhavy : zb. nauk. prac.* Kyjiv, Vol. 7, pp. 249–257.
19. Pogorilyj, S. S. (2010), «Trust in government as a category of political control», *Derzhava ta regiony*, No. 2, pp. 210–214.
20. «Political Science Encyclopedic Dictionary» (2004), Kyjiv : Geneza, 736 p.
21. Radaev, V. (2003), «Sociology of markets: the formation of a new direction», Moskov : HU VShE, pp. 34–37.
22. Rodzhers, K. (1994), «A look at psychotherapy. Becoming human», Moskov : Progress, pp. 57–69.
23. Safronov, V. S. (1978), «Features of confidential dialogue» : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk, Moskov, 24 p.
24. Seligmen, A. (2002), «The problem of trust», Moskov : Ideya-Press, 200 p.
25. Skripkina, T. P. (2000), «Psychology of confidence», Moskov : IC «Akademiya», 264 p.
26. Soboleva, N. I. (2002), «Sociology of subjective reality», Kyjiv : IS NANU, 311 p.
27. Shandor, F. (2011), «The legitimization of power, confidence and tolerance as factors of of social being», *Osvita regionu*, No. 4, pp. 225–230, <http://social-science.com.ua/article/650>
28. Shakurov, R. H. (1990), «Socio-psychological Basics Management: Director and Teaching staff», Moskov : Prosveschenie, 208 p.
29. Shtompka, P. (1996), «Sociology of social change», Moskov : Aspekt-Press, 416 p.
30. Shtompka, P. (2005), «Sociology: analysis of contemporary society», Moskov : Logos, 664 p.
31. Erikson, E. (2000), «Childhood and society», SPb. : ITD «Letnij sad», 416 p.
32. Erikson, E. (1996), «Identity: the Youth and Crisis», Moskov : Progress, 344 p.
33. Deutsch, M. (1958), Trust and suspicion, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, pp. 265–279.
34. Giddens, A. (1991), *Modernity and self-identity*, Stanford: Stanford univ. press, pp. 35–36.
35. Fukuyama, F. (1995), *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*, N.Y. : Free Press Paperback, 457 p.
36. *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (2001), Hrsg. Von J. Ritter, K. Gründer, G. Gabrieli, Bd. 11, Darmstadt, 987 p.
37. Luhmann, N. (1979), *Trust and Power*, N.Y. : John Wiley & Sons, 208 p.
38. Markova, I. (2006), Trust/Risk and Trust/Fear, *Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe : Proceedings of the British Academy*, N. Y.: British Academy, pp. 1–21.
39. Seligman, A. (1998), Trust and sociability: on the limits of confidence and role of expectations, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 57, No. 4, pp. 390–405.
40. Simmel, G. (1964), *Faithfulness and gratitude. The sociology of Georg Simmel*, London; N. Y. : Collier Macmillan Publishers; The Free Press, pp. 379–395.
41. Sztompka, P. (1999), *Trust: a sociological theory*, Cambridge, 365 p.
42. Yamagishi, T., Cook, K. S. (1993), Generalized Exchange and Social Dilemmas, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 56, No. 4, pp. 235–248.

Докторова Дарья. Теоретические подходы к пониманию понятия «доверие». Анализируется понятие доверия в разных теоретических подходах ученых из сферы философии, психологии и социологии. Детально охарактеризованы научные наработки отечественных исследователей, изучающих проблему доверия. На основе анализа их теоретических работ рассмотрена этимология понятия «доверие» и прослежено его развитие, выделены компоненты доверия, ее функции, раскрыты значения ее субъекта и объекта. Проанализированы срезы структуры доверия и раскрыто три аксиомы правового сознания, где доверие является основным конструктом. Делается ударение на междисциплинарном характере этого понятия. Доказано, что для объективной характеристики такого социального феномена, как доверие, необходим более широкий анализ с привлечением теоретических разработок в разных гуманитарных областях науки.

Ключевые слова: доверие, социология, философия, психология, субъект доверия, объект доверия, функции доверия.

Doktorova Daria. Theoretical Approaches of Understanding the Concept of «Trust». It analyzes the concept of trust in different theoretical approaches of scientists from the spheres of philosophy, psychology and sociology. Actuality caused by the fact that confidence is one of the major social and psychological categories. It is essential to the process of learning and analyzing individual reality. Attention is paid to local researchers who are studying the problem of trust. The displayed etymology and genesis of the concept of «trust», selected components of trust disclosed mentioned subject and object of trust, singled function. Sections deals with the structure of trust and open three axioms legal consciousness, where trust is the basic construct. It emphasizes the interdisciplinary nature of

this concept. It is proved that the objective characteristics of such a social phenomenon as trust requires a broader analysis involving theoretical developments in various humanitarian fields.

Keywords: trust, Sociology, Psychology, subject of trust, object of trust, trust function.

Статтю отримано 12.06.2014 р.